

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบไปด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

2.1 สถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน บริเวณถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่

2.1.1 ประวัติศาสตร์ชาวล้านนาตามเส้นทางโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

2.1.2 วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนา

2.1.3 วัฒนธรรมและประเพณีชาวล้านนา

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

2.2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยการดึงดูดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.2.3 แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

2.3.2 งานวิจัย

2.4 กรอบแนวคิดการศึกษา

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 สถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน บริเวณถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสาร์ภี จังหวัดเชียงใหม่

2.1.1 ประวัติศาสตร์ชาวล้านนาตามเส้นทางโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

ในประวัติศาสตร์พื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนสายเชียงใหม่-ลำพูนนั้น ประกอบด้วยเมืองโบราณและชุมชนที่สำคัญคือ เมืองหริภุญไชย (ลำพูน) เวียงกุมกาม และเมืองเชียงใหม่ โดยแต่ละชุมชนต่างก็

มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา ตามตำนานล้านนา และตำนานจามเทวี ที่ได้กล่าวถึงการสร้างเมือง
หริภุญไชยว่าสร้างโดยฤๅษีवासเทพ และได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีธิดากษัตริย์ละโว้มาครองราชย์
เมื่อพุทธศตวรรษที่ 14 (ประมาณ พ.ศ. 1310 - 1311) ทำให้เมืองหริภุญไชยเกิดความเจริญรุ่งเรือง
เรื่อยมาจนถึงสมัยพญาญีบา ประมาณ พ.ศ. 1835 พญามังรายได้ยกทัพเข้ายึดครองเมืองหริภุญไชย
เนื่องจาก พระองค์เห็นว่าเมืองหริภุญไชยนี้เป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน และมีความมั่ง
คั่งทางเศรษฐกิจ

หลังจากที่ยึดครองเมืองหริภุญไชยได้ประมาณ 2 ปี พญามังรายได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่มีชื่อว่า
“เวียงกุมกาม” เมื่อประมาณ พ.ศ. 1837 โดยมีความเหมาะสมในการใช้คมนาคมขนส่ง และมีการติดต่อกับ
ประเทศเหนือใต้ได้อย่างสะดวก จึงถูกพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางของการค้า ซึ่งในตำนานล้านนานั้น
มีการกล่าวถึงการติดต่อค้าขายทางเรือในลำน้ำปิงว่ามีอย่างคับคั่งหนาแน่น แต่เนื่องจากเวียงกุมกาม
มีทำเลที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มจึงประสบกับปัญหาน้ำท่วมเสมอ รวมไปถึงประสบกับภัยธรรมชาติอย่าง
รุนแรง ส่งผลให้เวียงกุมกามได้รับความเสียหายอย่างหนัก พญามังรายจึงได้ย้ายเมืองอีกครั้งโดยไป
สร้างบนพื้นที่ลาดเชิงเขา ระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง เมื่อ พ.ศ. 1839 และใช้ชื่อว่า “นพบุรีศรีนคร
พิงค์เชียงใหม่” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “นครเชียงใหม่” และให้เป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักร
ล้านนา รวมทั้งขยายอำนาจเหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำกก จนถึงแม่น้ำโขงตอนกลาง
หัวเมืองไทยใหญ่ (เงี้ยว) และ 11 หัวเมืองแม่น้ำสาละวิน^๑

จากยุทธศาสตร์การตั้งเมืองในทำเลที่ดีมากส่งผลให้เมืองเชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางความ
เจริญของอาณาจักรล้านนา มีกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มังรายปกครองมาโดยตลอด จนถึงปี พ.ศ.2101
สมัยพระเมกุฎี เมืองเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนาได้ถูกพม่าเข้าปกครองโดยการนำทัพของพระเจ้า
บุเรงนอง ส่งผลให้เชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านานกว่าสองร้อยปี (ระหว่าง พ.ศ. 2101
- 2317) ซึ่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ก็ไม่ได้ละเลยโดยพยายามที่จะชิงอำนาจคืนอยู่หลายครั้ง จนสุดท้ายชาว
ล้านนาเกิดความไม่พอใจการปกครองแบบชูดรีดของพม่ามากขึ้นเรื่อยๆ และเป็นสาเหตุของความ
ขัดแย้งระหว่างขุนนางท้องถิ่นกับกลุ่มของผู้นำ ยิ่งส่งผลให้ไม่สามารถที่จะต่อสู้กับพม่าได้
เมื่อสถานการณ์บีบคั้นมากขึ้น ผู้นำชาวล้านนาในสมัยนั้นตัดสินใจเข้าสวามิภักดิ์ต่อสยาม และพระเจ้า
ตากสินมหาราชก็สามารถตีเมืองเชียงใหม่คืนจากพม่าได้เมื่อปี พ.ศ. 2317 เมืองเชียงใหม่จึงตกเป็น
ประเทศราชของกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชท่านได้ทรงสถาปนา “ พญาท้าวละ ” ขึ้นมาปกครองเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งมีรัฐบาลกลาง

^๑ สรัสวดี อ๋องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด กรุงเทพฯ 2552

เข้ามาควบคุมการปกครองเชียงใหม่โดยตรง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2427 ทำให้เมืองเชียงใหม่สิ้นสุดฐานะเจ้าเมืองประเทศราช จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการยกเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นมณฑลพายัพ แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 มณฑลเมืองเชียงใหม่ได้ถูกยกเลิกและเปลี่ยนเป็นจังหวัดเชียงใหม่มาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ เมืองเชียงใหม่ เวียงกุมกาม และเมืองหริภุญไชย มีความสำคัญและมีการติดต่อสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน ซึ่งการเดินทางในสมัยก่อนมักจะทำให้การเดินทางผ่านทางแม่น้ำ ได้แก่ แม่น้ำปิง แม่น้ำกว๊าน และลำน้ำสาขาต่างๆ ที่เชื่อมต่อกันหลายสาย โดยใช้เรือ และแพ เป็นพาหนะในการเดินทาง รวมถึงการคมนาคมทางบกอีกทางหนึ่งคือทางเกวียน ล้อเลื่อนและสัตว์ต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้การติดต่อคมนาคมระหว่างเมืองเชียงใหม่-ลำพูน มีหลักฐานการเริ่มสร้างที่ชัดเจนในสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏตามเอกสารว่า พระทรงสุระเดช (อ้น บุนนาค) ท่านเป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวเฉียง ระหว่าง พ.ศ.2436-2442 ได้ดำริว่า “จะทำถนนระหว่างเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ให้เกวียนเดินได้ด้วย” ในปี พ.ศ.2438 ถนนสายนี้จึงเริ่มต้นขึ้นที่เชิงสะพานนารัฐ ตรงไปที่หนองหอย และเริ่มเลียบแนวปิงห่างที่วัดคูขิว ที่สำคัญถนนสายนี้ส่วนหนึ่งถูกสร้างบนผนังดินธรรมชาติของปิงห่าง ทำให้เป็นเส้นทางด้านการค้าที่สำคัญ และได้รับการซ่อมแซมตลอดมา เช่น พ.ศ. 2443 และ พ.ศ.2448 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาจนถึงจังหวัดลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ และมีการตัดถนนจากเมืองเชียงใหม่เชื่อมต่อกับเมืองอื่นๆ โดยรอบ ส่งผลให้ทางที่เดินเกวียนสายเดิมระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองลำพูนถูกขยายให้กว้างขึ้นมาเป็นถนน พร้อมกับให้มีการปลูกต้นไม้ริมถนนทั้งสองข้าง ซึ่งเป็นแบบอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับมาจากประเทศต่างๆ ในยุโรป และเจ้าพระยาสุรสีห์ วิชาญศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) ตอนนั้นท่านดำรงตำแหน่งปกครองมณฑลพายัพคนแรก ได้มีการกำหนดนโยบายที่เรียกว่า “น้ำต้อง กองต้ำ” ซึ่งหมายถึงการพัฒนาคลองร่องน้ำ การตัดถนนหนทาง การปรับปรุงถนนหลวง ให้ความร่มรื่นแก่ผู้สัญจรบนท้องถนน ทำให้เมืองเชียงใหม่เกิดการพัฒนาเป็นอย่างมาก มีการตัดถนนหลายสายตามพระราชดำริ และปลูกต้นไม้ริมทางบนถนนสายต่างๆ ให้มีชนิดต่างกัน ในปี พ.ศ.2442 ดังนี้

- 1) ถนนในตัวเมืองเชียงใหม่ให้ทดลองปลูกต้นไม้เมืองหนาว
- 2) ถนนรอบคูเมืองให้ปลูกต้นสักและต้นสน
- 3) ถนนสายเชียงใหม่-ดอยสะเก็ด ให้ปลูกต้นประดู่
- 4) ถนนสายเชียงใหม่-หางดง-สันป่าตอง ให้ปลูกต้นขี้เหล็ก

5) ถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ให้ปลูกต้นยาง และเมื่อเข้าเขตจังหวัดลำพูนให้ปลูกต้นจี้เหล็ก

แต่ในปัจจุบันสังเกตได้ว่าในตัวเมืองและถนนสายต่างๆที่ออกไปสู่นอกเมือง แทบจะไม่ปรากฏต้นไม้ดังกล่าวอยู่เลย โดยจะเหลืออยู่เพียงถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ที่มีต้นยางใหญ่อายุประมาณ 115 ปี และมีความสูงใหญ่มากกว่า 35 เมตร¹⁰

2.1.2 วิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนา

สังคมชนบททางภาคเหนือมีลักษณะพิเศษคือ มีความผูกพันกับแม่น้ำปิง จึงมีการตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมแม่น้ำและมีการใช้ภูมิปัญญาในการบริหารจัดการน้ำที่เรียกว่าระบบเหมืองฝาย อีกทั้งยังเลือกรูปแบบการก่อสร้างที่พักอาศัยแบบเรียบง่ายและสะดวกในการเคลื่อนย้ายจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง ทั้งที่อยู่ในอำเภอเดียวกันหรือที่อยู่ต่างอำเภอและต่างจังหวัดเป็นต้น จนไม่ถือว่าเป็นเรื่องผิดปกติ ซึ่งการที่ผู้คนอพยพจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งนั้น สามารถปรับตัวได้อย่างไม่ยากลำบาก โดยในสมัยก่อนนั้นการกำเนิดของหมู่บ้านจะเริ่มต้นด้วยการที่มีชาวบ้านย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่ดินว่างเปล่า หรือยังไม่มีผู้บุกเบิก โดยจะได้สิทธิในการจับจองที่ดินแผ้วถางและทำการเพาะปลูก เมื่อมีคนย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นก็จะกลายเป็นหมู่บ้าน และมีอาชีพหลักที่สำคัญคืองานทางด้านหัตถกรรม

1) ระบบการจัดการน้ำของชุมชน

เหมืองฝาย เป็นการจัดการน้ำระบบหนึ่งที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ ซึ่งในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายเอาไว้ว่า การจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายในเมืองเชียงใหม่เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 1100 - 1200 หรือในสมัยพญามังราย พร้อมกับได้มีการตรากฎหมายมังรายศาสตร์ขึ้น ซึ่งได้เอื้ออำนวยต่อการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายไว้อย่างชัดเจนว่า “มาตรา 1 ทำนาติดกัน ผู้หนึ่งชวนไปทอนน้ำเข้านา มันไม่ยอมไปช่วย แต่คอยขโมยน้ำจากท่าน หรือแอบขุดหนองน้ำท่าน เจ้านาเจ้าหนอง ได้ฆ่ามันตายก็เป็นอันสิ้นสุดไป อย่าว่าอะไรแก่เจ้านา ฝิไม่ฆ่ามัน ก็ให้ปรับไหม 1,000,000 เบี้ย” เหมืองฝายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะถ้าไม่มีเหมืองฝายก็จะไม่มีน้ำ ดังนั้น ฝายจึงมีศาลเทพารักษ์ผู้เป็นผู้ดูแลรักษา โดยในหลักการปฏิบัติตามจารีตประเพณีดั้งเดิม และตามกฎหมายมังรายศาสตร์ได้กล่าวถึง หอฝายเอาไว้ว่า “ผู้ใดทำให้หอฝายเสียหาย ฝิฝาย ฝิฝาย ผู้ใดตีหอฝายหรือทำหอฝายพัง ต้องถือว่า

¹⁰ ขางเนิ่ง สุขาภิบาล อนุสรณ์ 100 ปี อำเภอสารภี บุญศิริการพิมพ์ เชียงใหม่ 2534

ผลิตฝาย ให้สร้างหอฝายขึ้นดั้งเดิม แล้วให้จัดเครื่องบูชาให้ถูกต้อง แล้วให้สร้างใหม่ เหมือนเดิม”¹¹

ปัจจุบันในเขตเมืองเชียงใหม่มีฝายอยู่หนึ่งฝายคือ “ฝายพญาคำหรือฝายท่าศาลา” มีอายุประมาณ 100 ปีเป็นฝายขนาดใหญ่ในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นฝายทดน้ำที่สร้างปิดกั้นน้ำและยกระดับน้ำจากแม่น้ำปิง เพื่อทดน้ำเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่เกษตรกรรม ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัดคือ เชียงใหม่ ลำพูน รวม 3 อำเภอ 8 ตำบลคือ ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่, ตำบลหนองฝิ่ง ตำบลยางเนิ้ง ตำบลสารภี ตำบลหนองแฝก ตำบลชมพู และตำบลไชยสถานเขต อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลอุโมงค์ เขตอำเภอเมืองลำพูน

ฝายพญาคำเกิดขึ้นจากการชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนเรื่องการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก โดยมีนายพญาคำ เรืองฤทธิ์ กำนันตำบลสารภีในขณะนั้น เป็นผู้รวบรวมชาวบ้านที่เดือดร้อนมาช่วยกันขุดและสร้างฝายทดน้ำ เพื่อปิดกั้นลำน้ำปิง โดยฝายพญาคำนี้ทำขึ้นจากไม้รวก และตัวฝายนี้มักจะถูกกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวกัดเซาะทำลายจนเสียหายทุกปี แต่ชาวบ้านก็จะมีการร่วมแรงร่วมใจกันซ่อมแซมเสมอและดำรงอยู่ได้ด้วยการบริหารจัดการจากชุมชนท้องถิ่นตลอดมา¹²

2) บ้านเรือนของชาวล้านนา

บ้านเรือนของชาวล้านนาโดยทั่วไปมีอยู่หลายระดับ โดยจะขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าของบ้าน เริ่มตั้งแต่ลักษณะเป็นตูปติดดิน ตูบหย่างร่างเรือน ตูบพื้นหลองเข้า ตูบหมาแหงน เรือนไม้บัว เรือนไม้จริงล้วน เรือนเครื่องไม้จริง เป็นต้น

ในสมัยก่อนนั้นฝ่ายชายที่ตกลงแต่งงานกับฝ่ายหญิง จะต้องเข้าไปอยู่ช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงทำงาน ทั้งการทำสวน ทำไร่ และทำนา อย่างน้อย 3 ปี จึงจะสามารถแยกตัวออกมาตั้งเรือนใหม่เพิ่มเป็นอีก 1 ครอบครั้ว หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ลงปักซั้งตั้งกิน” เหตุผลที่ฝ่ายชายต้องอยู่บนเรือนของพ่อตา แม่ยาย 3 ปีนั้น เพื่อเป็นการตอบแทนคุณที่ผู้ชายได้ขอลูกสาวของเขามาเป็นภรรยา รวมถึงเป็นการฝึกให้ฝ่ายหญิงเรียนรู้หน้าที่ของภรรยาหรือแม่ศรีเรือนที่ดี และผู้ชายก็จะได้ศึกษาวิธีการเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีจากพ่อตา ที่สำคัญยังเป็นช่วงที่คู่สามีภรรยาจะได้เก็บรวบรวมเงินไว้สร้างครอบครัวของตนเองในอนาคต

¹¹ ประเสริฐ ณ นคร มังรายศาสตร์ ต้นฉบับของกงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงใหม่ชื่อนอตอง 2516

¹² สุมาตกร ภูกลางยาว ระบบเหมืองฝาย: การจัดการน้ำของคนล้านนา 2556

3) รูปแบบเรือนต่างๆในล้านนาแต่โบราณ

3.1) ตูบติดดิน

เป็นรูปแบบการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ไผ่โดยไม่ยกพื้น มีการมุงหลังคาด้วยใบคาหรือใบตองตึง ส่วนพื้นปูด้วยฟากปู พร้อมกับการขุดร่องน้ำล้อมรอบเพื่อป้องกันน้ำฝนไหลเข้าสู่บ้านเรือน ที่สำคัญเรือนชนิดนี้จุดประสงค์ในการสร้างส่วนมากจะใช้เป็นเรือนชั่วคราว มีการอยู่อาศัยเพียง 1 ปี หรือ 2 ปีเท่านั้น

3.2) ตูบหย่างร้างเรือน

เป็นลักษณะการปลูกเรือนด้วยไม้ไผ่ ลักษณะภายนอกจะเป็นครึ่งเรือนครึ่งตูบ รูปแบบการสร้างจะเป็นแบบง่ายๆเหมือนการปลูกตูบ ดังนั้นเราสามารถเรียกว่าตูบก็ได้ หรือเรียกว่าเรือนก็ได้

3.3) ตูบพื้นหลองข้าว

การสร้างเรือนรูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะสร้างเมื่อคู่สามีภรรยาอาศัยอยู่บนเรือนพ่อแม่ครบ 3 ปีแล้ว ถึงเวลาที่ต้องแยกตัวลงมาตั้งอีกครอบครัวหนึ่ง หรือต้องการลงมาสร้างที่อยู่ใหม่ แต่ยังไม่พร้อมที่จะปลูกตูบหรือเรือนอยู่ จึงต้องอยู่พื้นหลองข้าวไปก่อน

3.4) ตูบหมาแหงน

การสร้างเรือนลักษณะนี้สร้างขึ้นจากไม้ไผ่ ส่วนหลังคามุงด้วยใบคาหรือใบตองตึง โดยมีเรื่องเล่าที่มาของการเรียกเรือนชนิดนี้ว่า “ตูบหมาแหงน” เนื่องจากสุนัขมักจะมานั่งมองดูเจ้าของ โดยต้องแหงนหน้าขึ้นมอง เป็นต้นตูบชนิดนี้สามารถอยู่อาศัยได้ไม่เกิน 3 ปี เนื่องจากเสาเรือนทำจากไม้ไผ่จะฝังอยู่ในดินได้เพียง 3 ปี ในปีที่ 3 โคนเสาจะผุขาดในดิน ต้องทำการรื้อเปลี่ยนเสาใหม่

3.5) เรือน 2 หลัง

เป็นลักษณะการสร้างเรือนที่มีจั่ว 2 จั่ว และมีรางน้ำตรงกลางที่ชายคาของเรือน ในรูปแบบที่เรือนทั้ง 2 หลังต่อกันหรือที่เรียกว่า “ลิน” ห่องทางด้านตะวันออกและมีหลังคากว้างใหญ่กว่าเรียกว่า “เรือนหลวง” และเรือนทางด้านทิศตะวันตกมีขนาดเล็กกว่า เรียกว่า “เรือนน้อย” หรือ “เรือนน้อย”

3.6) เรือนไม้จริง

เป็นเรือนที่ใช้ไม้จริงในการสร้างทั้งหมด ทั้งเสาบ้านและเครื่องเรือนทุกชิ้น มีการมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ดหรือคันทวย และการสร้างเรือนชนิดนี้ต้องมีการสร้างอย่างน้อย 2 หลัง โดยในสมัยก่อนคนที่มีความฐานะดีจะนิยมสร้างบ้านด้วยไม้จริงทั้งหมด เนื่องจากคนมีฐานะในสมัยก่อนนั้นจะมีทั้งไรนาข้าวที่หนึ่งปีสามารถขายข้าวได้เป็นจำนวนมาก มีกิจการค้าขายใหญ่โต และมีข้าทาสบริวารช่วยเหลือ

3.7) เรือนไม้บัว

รูปแบบเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่ทั้งหมด ในสมัยก่อนชาวบ้านนิยมปลูกเรือนชนิดนี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากปลูกง่าย และใช้ค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด หรือแทบจะไม่ได้ใช้เงินเลย

3.8) เรือนเครื่องไม้จริง

เรือนที่มีลักษณะปลูกด้วยเสาไม้จริง และข้อแป้นไม้จริง ส่วนวัสดุอื่น ๆ อาจจะมีทั้งไม้จริงและไม้ไผ่ปะปนกัน เช่น พื้นเรือนเป็นแป้นกระดาน ฝาเรือนสานด้วยไม้ไผ่ ส่วนหลังคามุงด้วยใบคา หรือ เครื่องบนเป็นไม้จริงทั้งหมดแต่มุงด้วยใบคา เป็นต้น สมัยก่อนเรือนลักษณะนี้เป็นเรือนของคนที่มีฐานะระดับกลาง หรือคนชั้นกลางปลูกกันอยู่¹³

4) ส่วนต่างๆ ของเรือน

4.1) เรือนหลวง

คือเรือนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก มีห้องนอนขนาดใหญ่ 1 ห้อง และห้องรับแขก 1 ห้อง โดยจะนอนรวมกันทั้งพ่อแม่ลูก ถึงแม้ว่าลูกๆ จะโตเป็นหนุ่มสาวก็จะต้องนอนรวมกันในเรือนหลวงแห่งนี้ แต่ถ้ามีลูกหลายคน คนที่เป็นลูกชายคนโตต้องออกไปนอนห้องรับแขกด้านนอก หรือลูกสาวคนโตจะต้องแยกไปนอนที่เรือนน้อย คนล้านนาในสมัยก่อนนั้นทุกบ้านจะมีหิ้งปู่ย่าคือทำจากแผ่นไม้เล็กๆ ติดกับเสามงคทางตะวันตก โดยสร้างหิ้งสูงจากพื้นประมาณ 4 ศอก และเมื่อถึงฤดูกาลเลี้ยงผีปู่ย่าหรือมีการผัดผี ก็จะมีการเลี้ยงผีเกิดขึ้น เจ้าของเรือนก็จะยกเครื่องบูชาเครื่องเลี้ยงมาตั้งกับพื้นในบริเวณนี้

¹³ ศรีเลา เกษพรหม ประเพณีชีวิต คนเมือง นพบุรีการพิมพ์ เชียงใหม่ 2544 หน้า 55 – 57

4.2) เรือนน้อย

ถ้าเป็นลักษณะเรือน 2 หลังติดกัน จะเรียกเรือนหลังที่อยู่ทางทิศตะวันตกว่า เรือนน้อย โดยขนาดของห้องจะเล็กกว่าเรือนหลวง และบางหลังนั้นลักษณะของจั่วที่อยู่ด้านหน้าของเรือนจะหดเข้าไปสั้นกว่าเรือนหลวง ด้านข้างของเรือนน้อยจะทำเป็นครัวไฟ และด้านหน้าจะใช้สำหรับเป็นที่นั่งรับประทานอาหารและที่นั่งทำงาน บางหลังคาเรือนจะมีการกัน โชนด้านหน้านี้ทำเป็นห้องนอนให้กับลูกสาวคนโต หรือเมื่อลูกสาวแต่งงานมีครอบครัวก็จะกันให้เป็นห้องหอ

4.3) เรือนไฟ

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันแล้ว เรือนไฟก็คือห้องครัวที่ใช้ประกอบอาหาร ซึ่งเป็นที่สำหรับ เก็บข้าวของที่เกี่ยวข้องกับการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน อุปกรณ์นั้นประกอบไปด้วย แม่ชีไฟ ฝาเจิบ ฝาชี หม้อนึ่ง พาก กะช้าว ไหข้าว ไม้ด้ามข้าว หม้อแกง หม้อไหลงหม้อสาว หม้อต้ม หม้อข้าวหม่า ถ้วย ช้อน ชัน โตก เขียง ครก มีดต่างๆ เกลือ โอ่งปลาร้า ฯลฯ

4.4) ชานฮ่อม

ชานฮ่อมจะต่อออกไปด้านหลังของเรือนไฟ และลดพื้นลงต่ำกว่าระดับของพื้นเรือนไฟ เป็นลักษณะชานเล็กๆ ประกอบไปด้วยเสา 2 ต้น ปูพื้นด้วยไม้ไผ่บงเป็นท่อนเรียงติดกัน เป็นส่วนน้อยที่จะสร้างหลังคาด้วย เนื่องจากส่วนใหญ่จะปล่อยให้ตากฝน พื้นที่ส่วนนี้จะใช้ตั้งหม้อในการประกอบอาหาร และเป็นที่ล้างผัก ล้างเนื้อ เป็นต้น

4.5) ชานตากฝน

ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าสุด มีพื้นระดับต่ำกว่าพื้นเรือน เป็นชานที่สร้างพาดบันไดขึ้นไปบนเรือน ไม่มีหลังคา ปูพื้นด้วยไม้ไผ่เรียงกันเป็นท่อนๆ ถ้าสร้างเรือนด้วยไม้จริงก็จะนิยมปูพื้นด้วยปีกไม้ ชานตากฝนนี้มีจุดประสงค์ในการสร้างเพื่อเป็นที่นั่งผิงแดด หรือผิงไฟในฤดูหนาว รวมถึงเป็นที่นั่งรับลมและทำงานในฤดูร้อน เป็นต้น

4.6) รัานน้ำ

รัานน้ำมีลักษณะเป็นเสาต่อขึ้นจากพื้นของชานตากฝน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก มี

หลังคา และประโยชน์ใช้สอยคือเป็นที่ตั้งหม้อน้ำต้มอย่างน้อย 2 ใบ และมีกระบายตัก น้ำแขวนอยู่ด้านข้าง¹⁴

5) งานหัตถกรรมจักสาน

สังคมไทยโบราณมีการรวมตัวกันตั้งเป็นชุมชนน้อยใหญ่ โดยผู้คนต่างเลือกถิ่นที่อยู่ สภาพแวดล้อมและภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต และมีการประยุกต์ค้นคว้าหาวัสดุที่ใช้ประโยชน์หาได้ง่ายในธรรมชาติ โดยมีลักษณะอ่อนและเหนียว เช่น เถาวัลย์ ต้นกก ปอ เปลือกไม้เนื้ออ่อนทางมะพร้าว ใบมะพร้าว หวาย ลำเจียก ไบลาน ลำไผ่ต่างๆ ต้นแหง และ กระจูด เป็นต้น นำมาจักเป็นเส้นและสานรวมกัน และมีการคิดออกแบบรูปทรงต่างๆเพื่อความเหมาะสมในการใช้งานแต่ละอย่าง และพัฒนาปรับปรุงรูปแบบสืบต่อกันมา จากที่การจักสานเพื่อใช้ในครัวเรือน ก็ขยายเป็นการจักสานเพื่อการค้าขายในหมู่บ้าน ในชุมชนใกล้เคียง และไปยังอีกชุมชนหนึ่ง

เครื่องจักสานล้วนน่าก็เช่นกัน มีรูปทรง ลวดลาย ขนาด สีสัน และความเหมาะสมที่เอื้อต่อการใช้งานแต่ละอย่างเป็นอย่างดี โดยเฉพาะงานทางด้านการดำรงชีพการกสิกรรม และ เกษตรกรรม ที่ทำให้คนเราต้องสรรสร้างเครื่องใช้ที่เป็นเครื่องจักสานมากมายหลายชนิดมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ ข้อง สุ่มจับปลา เลื่อ กล่องข้าว ตะกร้าฝัก สุ่มไก่ และชะลอมใส่ของ ฯลฯ¹⁵

6) กาด

กาดเป็นแหล่งสาธารณูปการประเภทหนึ่ง ที่ผู้ประกอบการเมืองสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สำหรับให้ผู้คนมาทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ทั้งภายในเมืองและระหว่างเมือง ซึ่งตั้งแต่โบราณ เป็นต้นมาจะพบเรื่องราวของการนำสินค้าจากเมืองต่างๆเข้ามาค้าขายในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีเส้นทางให้นำสินค้าบรรทุกวัวและม้าเข้ามา รวมถึงพื้นที่กาดมักก็จะเลือกพื้นที่ที่เอื้อต่อการถ่ายเทสินค้า เช่น ริมแม่น้ำ พื้นที่ภายในเวียง เป็นต้น ดังเช่นข้อความที่ปรากฏความพื้นเมืองเมื่อครั้งที่สร้างเวียงกุมกามและเวียงเชียงใหม่ว่า “...เจ้ามังรายหื้อตั้งกาดกุมกามหื้อเป็นที่ซื้อขายแห่งคนทั้งหลายแล เจ้ามังรายรำพึงว่าไพร่กูนี้ยังสุขทุกข์เป็นสันใดใครรู้ จึงแต่งตัวปลอมจึงถือ กูปตองตั้ง นุ่งผ้าฝืนคำร้อคำพายใน นุ่งผ้าไทพายนอก ไปเข้ากาดกุมกามนั่งอยู่ริมแม่ฝิงอวย

¹⁴ ศรีเลา เกษพรหม *ประเพณีชีวิตคนเมือง* โรงพิมพ์เมือง เชียงใหม่ 2538 หน้า 58 - 59

¹⁵ จินตนา มัชฌมบุรุษ *ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชียงใหม่* โรงพิมพ์ดาว 37 เชียงใหม่ 2539 หน้า 69 - 74

หน้าเมื่อวันออกถึงคุณทั้งหลายเข้าภาค เจ้ามั่งรายรำพึงว่ากูจักอยู่ที่นี้คูฝูงคนเข้าภาค แล้วลง
อาบน้ำแม่พิง ผู้ใดอาบน้ำแล้วลูบผมลงลุ่ม ผู้นั้นหาสมบัติได้ กูจักหื้อฟ้าผืนควรร่ำรอยคำแค้น
มันชะแล เจ้ามั่งรายอยู่คูคนฝูงอาบน้ำ ก็บ่หันผู้ใดลูบผมลงสักคนวันนั้นแล...” และ “...แรกขุด
คือก่อปราการเวียงหนือसानก่อนกระหวัดหนทักษินแควรอดทั้ง 4 ด้าน หื้อพร้อมบ่ก่อน
บ่อลุนกัน แรกตั้งภาคเชียงใหม่ก็ขณะยามเดียนั้น...”¹⁶

7) ความเชื่อของชาวล้านนา

ในสมัยก่อนนอกจากจะมีวัดเป็นศูนย์กลางและมีส่วนร่วมในการกำหนดขอบเขตของ
หมู่บ้าน แล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อที่นอกเหนือจากพุทธศาสนาคือความเชื่อเกี่ยวกับผีของ
หมู่บ้านในภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดเชียงใหม่ที่เป็นเรื่องที่มีขอบเขตเฉพาะภายใน
ท้องถิ่น กล่าวคือ อาจจะเป็นความเชื่อของคนทั้งหมดในหมู่บ้านหรือเป็นเพียงบางส่วนของ
หมู่บ้าน หรือภายใน 2 - 3 หมู่บ้าน ซึ่งมีความเชื่อว่าผีจะคุ้มครองคนทั้งกลุ่ม นอกจากนั้นอาจจะ
มีผีประจำตัวหรือประจำครอบครัวที่ให้ความคุ้มครองเฉพาะตัวหรือเฉพาะครอบครัว ดังเช่น
การแสดงฟ้อนผีมดผีเม็งที่มีขึ้นหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวจะเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อเรื่องผี
ประจำตระกูล ที่แสดงความเป็นญาติ พี่น้องหรือสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน หมู่บ้าน
เดียวอาจมีทั้งคนที่ถือผีมดและผีเม็ง หรือผีใดผีหนึ่งเหมือนกันหมด อาจถือได้ว่าผีมดผีเม็ง
เป็นผีของครัวเรือนหรือ โศตรตระกูลซึ่งมีการสืบต่อกันทางสายฝ่ายหญิง ส่วนการเลี้ยงผีอาจมี
ผู้ทำพิธีเลี้ยงคนหนึ่งหรืออาจร่วมกันทำทั้งหมู่บ้าน โดยผีทั้งของชุมชนและผีส่วนตัวจะต้อง
ได้รับการเช่นสรวงบอกกล่าวในกรณีที่บุคคลหรือครอบครัวจะทำการเปลี่ยนแปลงที่อยู่หรือ
ย้ายถิ่นอาศัย เป็นต้น รวมถึงผีที่สำคัญสำหรับทุกๆ บ้านของชาวล้านนา คือ ผีปู่ย่า

7.1) ผีปู่ย่า

ผีปู่ย่า หรือ ผีเรือน คือผีบรรพบุรุษที่ติดต่อบ้านกันมาทางสายมารดา โดยลูกที่
เป็นผู้หญิงจะเป็นผู้รับสืบทอดเมื่อมารดามีชีวิตอยู่ ผีปู่ย่าจึงอยู่ที่เรือนของมารดาและ
บรรดาลูกหลานก็จะไปไหว้ผี แต่เมื่อมารดาเสียชีวิตแล้วลูกที่เป็นหญิงคนโตจะเป็นผู้รับ
เอาผีปู่ย่าไปไว้ที่เรือนของตนเองเพื่อสืบต่อกันเป็นลูกโซ่ไป มีหลายครอบครัวที่มีผีปู่ย่า
หมดสูญไปที่เรียกว่าผีสุด เหตุผลเพราะเป็นลูกชายทั้งหมดจึงไม่มีหญิงไว้สืบทอด

¹⁶ สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ เมืองโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ธารปัญญา จำกัด เชียงใหม่ 2552

ผีป่วนนิยมตั้งไว้ในห้องนอนใหญ่ที่เป็นห้องนอนของบิดามารดา โดยตั้งไว้มุมใดมุมหนึ่งของห้อง หรือบางบ้านอยู่ที่สามงกด บางบ้านตั้งโต๊ะเล็กๆ ไว้ที่มุมของเรือนนอน บางบ้านทำหิ้งเล็กๆ ติดกับเสา บางบ้านก็ไม่ได้ตั้งอะไรแต่เป็นที่รู้จักกันในครอบครัวว่าผีป่วนอยู่ตรงไหน เมื่อถึงเวลาที่มีการขอขมาหรือเลี้ยงผีป่วนจะทำพิธี ณ ที่ตรงนั้น ผีป่วนเป็นผีที่รักษาคุ่มครองคนในครัวเรือน ไม่ให้มีภัยอันตราย จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผีหอผีเรือน

ในสมัยก่อนจะมีความเชื่อความศรัทธาในเรื่องผีป่วน หรือผีเรือน โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวแต่ละครอบครัวเคารพต่อกฎกติกาของสังคมนั่นเอง โดยที่ผีป่วนมีหน้าที่ช่วยควบคุมความประพฤติของบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะผู้หญิงสมัยโบราณที่ต้องเคร่งครัดในจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ยึดมั่นในกรอบของสังคมที่ดี ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผีป่วนคอยควบคุมดูแลอยู่ ซึ่งเชื่อว่าการให้ผีควบคุมคนนั้นดีกว่าให้คนควบคุม เพราะคนไม่มีหุทิพย์ ตาทิพย์ดังกับผีที่เห็นคนทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง คนจึงกลัวผีมากกว่ากลัวคน ดังนั้นไม่ว่าจะไปทำผิดจารีตประเพณีที่แห่งใด แม้จะไม่มีใครรู้เห็น แต่ผีจะรู้และเห็น เหมือนกับตัวของเขาเองที่รู้และเห็น ทำให้เกิดความเกรงกลัว เพราะเหตุนี้เมื่อมีการทำผิดจารีตประเพณี จะต้องแจ้งผู้เฒ่าผู้แก่หรือบิดามารดาให้ทราบด้วย เพื่อที่จะได้สารภาพรับผิดกับผีเรือน ถ้าเป็นความผิดที่ไม่ร้ายแรง เมื่อมีการขอขมาก็เป็นอันว่าผีให้อภัย แต่ถ้าเป็นความผิดที่ร้ายแรง เช่น ปล่อยให้ผู้ชายผิดผีจนถึงขั้นร่วมหลับนอนกัน ต้องมีการกระทำให้ถูกประเพณีเสียโดยให้ฝ่ายชายมาแปลงผี ไล่ผี และเลี้ยงผี แล้วให้ฝ่ายชายรับผิดชอบแต่งงานอยู่เป็นสามีภรรยากันจึงเป็นการพ้นโทษ เป็นต้น

คนสมัยก่อนยังเชื่ออีกว่าผีเรือนจะโกรธถ้าทำผิดแล้วปกปิดเป็นความลับ โดยจะบันดาลให้คนที่ทำผิดนั้นให้มีอันเป็นไปหรือล้มป่วยลง ถึงแม้ว่าจะทำโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือจำไม่ได้ว่าทำผิดอะไร ก็ต้องยอมรับผิดด้วย กล่าวสรุปคือจะผิดหรือไม่ผิดก็ต้องยอมรับผิด โดยผู้ใหญ่จะจัดเครื่องขอขมา ผีป่วนแล้วจึงจะหายจากการป่วยไข้

7.2) การขอขมาผีป่วน

ทำโดยนำขันหรือพานใส่ดอกไม้ธูปเทียน บางทีมีน้ำ หมาก เมียง และบุหรีใส่ลงไปด้วย โดยผู้ใหญ่หรือพ่อแม่จะเป็นผู้จัดหาและนำเครื่องเหล่านั้นไปตั้งในเรือน บริเวณที่เป็นที่อยู่ของผีป่วน เริ่มพิธีโดยการจุกธูปเทียนปักไว้พร้อมกับกล่าวคำขอขมา เช่น

กล่าวว่า การที่บุตรสาวได้ทำผิดจารีตประเพณี ถือว่าเป็นความผิดมาก เป็นเพราะบุตรสาวไม่รู้ขนบธรรมเนียมประเพณีและเป็นการล่วงเกินต่อผีเรือน ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้นำเครื่องทั้งหลายนี้มาขอขมาผีเรือน ของง ได้โปรดอภัยให้ผู้ที่เป็นบุตรข้าพเจ้าด้วย เป็นต้น บางแห่งมีการตั้งขันน้ำขมิ้นส้มป่อยเพื่อขอน้ำมนต์ของปู่ย่าและน่าน้ำส้มป่อยนั้นไปพรมที่หัวของคนป่วย เพื่อเป็นการเรียกขวัญกำลังใจให้กลับมาและหายป่วยโดยเร็ว

7.3) การเลี้ยงผีปู่ย่า

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ในหนึ่งปีจะมีหนึ่งครั้ง คือ เดือน 9 เหนือขึ้นหรือแรม 9 ค่ำ โดยเป็นวันที่ทุกบ้านจะมีการเลี้ยงผีปู่ย่ากันตามประเพณี ในวันนั้นลูกๆจะนำไก่ต้มสุกมารวมกันที่บ้านของพ่อแม่ในเวลาเช้า พ่อแม่ก็จะนำชิ้นส่วนของไก่ทุกตัว ทั้งเครื่องใน หัว ตีน ปีก และเนื้อ ยำในน้ำพริกแล้วยกขึ้นไปตั้งพร้อมกับของอย่างอื่นที่จัดใส่ในภาชนะรวมกันในขันโตก อาทิ พานดอกไม้รูปเทียน ข้าวสุก ผลไม้ หมากรูด บุหรี่ ขนมห่อต่างๆ และน้ำ บางทีก็จะใส่เหล้าด้วย แล้วนำไปตั้งตรงมุมในห้อง จากนั้นทำการบอกกล่าวผีปู่ย่า เช่น “ในวันนี้เป็นประเพณีเลี้ยงผีมาถึง ข้าพเจ้าพร้อมด้วยลูกหลานไม่ได้ละทิ้งรีดเก่ารอยหลัง จึงได้นำข้าวตอกดอกไม้ ข้าวสุก ส้มสุกลูกไม้ ข้าวต้มข้าวหนม และไก่ต้มมาถวายเลี้ยงแก่ผีปู่ย่า ตั้งแต่ไปของจงช่วยปกปักรักษา ค้ำครองข้าพเจ้าและลูกหลานทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุข มีอายุมั่นคงขวัญยืนด้วยเถิด” แล้วตั้งไว้นานกว่าผีจะอิมจึงค่อยยกออก ซึ่งคำกล่าวในการบอกเลี้ยงผีนั่นไม่เป็นมาตรฐาน ดังนั้นใครจะว่าอย่างไรก็ได้เพียงแต่เป็นในทางที่ดี

การเลี้ยงผีปู่ย่า นอกจากจะมีการเลี้ยงประจำปีแล้ว ยังมีการเลี้ยงในกรณีที่มีฝ่ายชายมาถูกเนื้อต้องตัวฝ่ายหญิง หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “การผัดผี” ซึ่งจะต้องมีการเลี้ยงผีเป็นกรณีพิเศษขึ้นมา โดยมีกำหนดหลังจากกระทำผิดผีไม่เกิน 7 วัน กรณีนี้การเลี้ยงผีจะขึ้นอยู่กับผีแต่ละตระกูลว่ากินอะไร บางแห่งผีกินไก่ บางแห่งผีกินหมู และบางแห่งกินหมูแล้วยังต้องมีไก่อีก 4 ตัว วิธีการเลี้ยงก็คล้ายๆการเลี้ยงประจำปี มีผัดกันเล็กน้อย เช่น ถ้าผีกินหมู ฝ่ายชายก็ต้องต้มหัวหมู 1 หัว ไก่ 4 ตัว หมากรูด 1 หัว พลุ 1 มัด พานดอกไม้รูปเทียน ข้าวสุก ขนมห่อต่างๆ นำมาให้ผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิงเลี้ยงให้ แต่ในปัจจุบันภายหลังมานี้ฝ่ายชายจะเป็นคนมอบเงินให้ฝ่ายหญิงจำนวนหนึ่งเพื่อใช้จ่ายในการเลี้ยงผี โดยฝ่ายหญิงจะเป็นคนจัดการเองทั้งหมด และเมื่อเสร็จพิธีผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิงจะตัดแบ่งหัวหมูเป็นชิ้นๆ แจกให้พี่น้องลูกหลานได้กินกันทั่วถึงในสายผีเดียวกัน

การรับรู้ว่ามีหรือยังไม่มีอิมั้น ในสมัยโบราณจะใช้เมล็ดข้าวสารเป็นเครื่องเสียงทาย โดยนำข้าวสารใส่ถ้วยเล็กๆประมาณครึ่งถ้วย นำไปตั้งไว้ใกล้กับของที่นำมาเสี่ยง หลังจากที่ยกได้ประมาณ 20 นาที ให้หยิบเอาข้าวสารใส่มือแล้วนับเมล็ดดู ถ้าได้จำนวนที่แสดงว่ามีอิมั้นก็จะถอยออกไปก่อน สักพักจึงกลับเข้าไปหยิบข้าวสารมาเสี่ยงทายใหม่ ถ้าได้จำนวนที่แสดงว่ามีเรือนกินอิมั้นแล้ว จึงจะสามารถถอนเฉพาะไก่ต้มออกมาก่อนได้ ส่วนอย่างอื่นที่ตั้งไว้ค่อยยกไปที่หลังก็ได้ ซึ่งไก่ที่เสี่ยงฝูยนี้จะนำไปแจกกินกันโดยห้ามไม่ให้ซื้อขาย

7.4) ฝูย

ฝูย คือฝูยที่ไม่มีใครสืบทอด เช่นครอบครัวที่มีลูกเป็นผู้ชายทั้งหมด อีกครั้งคนในครอบครัว ไม่ค่อยเอาใจใส่เท่าที่ควร ดังนั้นการเสี่ยงฝูยของครอบครัวนี้จะไม่ได้รับการสืบสานเป็นประจำทุกปี นานๆทีจะทำครั้งหนึ่ง หรือ 3 ปีจะทำ 1 ครั้ง ส่วนของที่ใช้เสี่ยงก็จะเป็นลาและแกงอ่อม เมื่อผู้เป็นแม่เสียชีวิตแล้วก็ถือว่าฝูยเพียงเท่านั้น เพราะไม่มีลูกผู้หญิงสืบทอดต่อไป¹⁷

2.1.3 วัฒนธรรมและประเพณีชาวล้านนา

บนแผ่นดินล้านนาเต็มไปด้วยประเพณี วัฒนธรรม และศิลปกรรมที่หลากหลายจนแน่นฝงลึกเข้าไปในจิตใจของชาวล้านนา โดยเฉพาะหนึ่งในศิลปกรรมของล้านนาหลายๆอย่างได้กระจายอยู่ในการสร้างวัดวาอาราม อาทิ การสลักเสาประดับศาสนสถาน การสร้างเจดีย์ วิหาร และโบสถ์ เป็นต้น โดยวัสดุที่ใช้ล้วนมาจากวัสดุที่หาง่าย ซึ่งหากเป็นงานประติมากรรมเฉพาะพระพุทธรูปมักนิยมหล่อด้วยสำริดที่เป็นโลหะผสม นอกจากนั้นยังเป็นงานประเภทปูนปั้น และผนังที่ก่อด้วยศิลาแลง งานสลักหินต่างๆเหล่านี้ล้วนเกิดจากศิลปะสกุลช่างจากล้านนาทั้งสิ้น

อาจกล่าวได้ว่า ศิลปกรรมในการสร้างวัดวาอารามของชาวล้านนานั้นจะกลมกลืนอยู่ในธรรมชาติ และสะท้อนถึงพระพุทธศาสนาอันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ¹⁸ รวมถึงยังมีประเพณีที่ดั่งามฝงรากลึกมาจนถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

¹⁷ ศรีเลา เกษพรหม ประเพณีชีวิตคนเมือง โรงพิมพ์เมือง เชียงใหม่ 2538 หน้า 45 - 49

¹⁸ ศรีทรา ลาภวัฒนเจริญ วัดวาอาราม บนแผ่นดินล้านนา สำนักพิมพ์วันชนะ กรุงเทพฯ 2545 หน้า 6

1) สืบชะตาบ้าน

หมู่บ้านของชาวล้านนาในภาคเหนือมักเชื่อกันว่า บ้านเรือนมีความสำคัญสำหรับครอบครัว เพราะผีบ้านผีเรือนอาจจะเป็นผู้กำหนดหรือบันดาลความสุขหรือความทุกข์ให้กับคนในครอบครัวก็ได้ ดังนั้นภายในหมู่บ้านจะมีการสร้างเรือนเล็กๆ ไว้หนึ่งหลังในบริเวณทางแยกของชุมชน สำหรับเป็นที่อยู่ของ “เสื่อบ้าน” โดยหนึ่งปีจะมีการทำพิธีสืบชะตาบ้านหนึ่งครั้ง ณ ที่เรือนของเสื่อบ้าน โดยทางเหนือเราเรียกเรือนนี้ว่า “หอ” ส่วนใหญ่จะทำกันก่อนวันเข้าพรรษา โดยก่อนถึงวันสืบชะตา ชาวบ้านในหมู่บ้านจะช่วยกันเตรียมสิ่งของและสถานที่หน้าหอ ประดับตกแต่งให้สวยงามเหมือนบ้านป่า คือใช้ต้นกล้วยทำซุ้มประตูป่า มีช่อตุงปักรอบๆหอและใช้สายสิญจน์โยงรอบๆสิ่งของที่จะนำไปถวาย “เสื่อบ้าน” ประจำหอ นั้น รวมไปถึงอาหารคาวหวาน ดอกไม้ธูปเทียน หมากพลู เมี่ยง และบุหรี ชาวบ้านก็จะนำมารวมกันคนละเล็กคนละน้อย พิธีนี้เริ่มด้วยการทำบุญตักบาตรและถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ หลังจากนั้นพระสงฆ์ก็จะสวดชัยมงคลและพรมน้ำมนต์ให้แก่ชาวบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล พร้อมกับการสวดมนต์เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขทั้งหมู่บ้านสืบไป

2) สืบชะตาเมือง

การสืบชะตาเมืองหรือการทำบุญเมือง เป็นประเพณีเก่าแก่ของเมืองเชียงใหม่และเป็นประเพณีสำคัญที่จะต้องปฏิบัติกันทุกปี เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นการสร้างความร่มเย็นเป็นสุขให้กับชาวบ้านชาวเมือง และเป็นการสร้างความสามัคคีพร้อมเพียงให้เกิดแก่ประชาชน พ่อค้า คหบดี ข้าราชการ เจ้าบ้านเจ้าเมือง เป็นต้น

3) สืบชะตาคน

นอกจากประเพณีการสืบชะตาบ้าน และชะตาเมืองแล้ว ยังมีประเพณีสืบชะตาคน เนื่องจากเชื่อกันว่า ผู้ที่ได้รับการสืบชะตาจะทำให้มีอายุที่ยืนยาวขึ้น ไปอีก รวมทั้งยังพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขความเจริญ โดยส่วนมากแล้วจะประกอบพิธีให้กับผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้สูงอายุ ซึ่งการประกอบพิธีสืบชะตาคนนี้สามารถทำได้ทุกโอกาส เช่น อาจจะทำเมื่อเจ้าของบ้านหรือผู้เฒ่าผู้แก่เพิ่งหายจากอาการป่วยใหม่ หรือเพิ่งผ่านเคราะห์ร้ายไปใหม่ๆ เรียกได้ว่าประเพณีนี้เป็นเสมือนการก่อให้เกิดกำลังใจแก่ผู้ทำพิธีนั่นเอง

พิธีนี้มีรูปแบบคล้ายๆกับการสืบชะตาบ้าน แต่จะแตกต่างกันที่การประกอบพิธีที่ทำในบ้าน ในอดีตนั้นเครื่องประกอบพิธีกรรมประกอบไปด้วย กระจบอกข้าว กระจบอกน้ำ กระจบอกทราย สะพานลวดเงิน ลวดทอง เบี้ยแถว และหมากแถว แต่ในปัจจุบันบางทีจะมีแต่ผลไม้ เช่น อ้อย ก้อย มะพร้าว ช่อตุง ไม้ค้ำเท่าอายุ แต่เพื่อเอาไว้อีก 1 อันเป็นการต่อให้อายุยาว และมีไม้ค้ำสูงเท่าผู้รับการสืบชะตา พร้อมทั้งทำสะพานเล็กๆด้วยไม้รวก และนำของทั้งหมดมาทำเป็นกระโจมสามขาให้ผู้เข้าพิธีสืบชะตานั่งในกระโจม โดยมีสายสิญจน์โยงที่ศีรษะและกระโจม ส่วนปลายของสายสิญจน์โยงไว้ที่บาตรน้ำพระพุทธมนต์ ซึ่งพระสงฆ์ที่จะทำพิธีสวดถือไปด้วย

4) งานปอย

งานปอย คือการทำบุญฉลองสิ่งก่อสร้างภายในวัด เช่น ศาลาเปรียญ โบสถ์ วิหาร หรือโรงเรียน ฯลฯ รวมไปถึงการทำบุญในงานพิธีบวชนาค งานปอยนั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ปอยหลวง ปอยน้อย และปอยเข้าสงฆ์ สำหรับปอยเข้าสงฆ์นั้นปัจจุบันไม่นิยมทำกัน และนานๆจึงจะมีสักหนึ่งครั้ง

งานปอยเป็นประเพณีหนึ่งของชาวเหนือที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณและยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เป็นประเพณีที่ชาวบ้านถือว่าเป็นงานสำคัญยิ่ง บางวัดมีการจัดงานเฉลิมฉลองกันอย่างยิ่งใหญ่ ไม่ว่าจะเป็น “ปอยหลวง” หรือ “ปอยน้อย” การเฉลิมฉลองไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสเป็นผู้ริเริ่มทำ แต่เป็นไปด้วยแรงศรัทธาของชาวบ้านที่พร้อมใจกันจัดงาน และมีคณะศรัทธาหัววัดอื่นๆมาร่วมทำบุญด้วย

5) ปอยหลวง

ปอยหลวงเป็นประเพณีที่จัดขึ้นในโอกาสที่ทางวัดมีการสร้างสิ่งก่อสร้าง เช่น สร้างวิหาร โบสถ์ หล่อพระพุทธรูป หล่อระฆัง การซ่อมแซมปูชนียวัตถุของวัด ศาลาการเปรียญ รวมถึงการสร้างโรงแรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัด เป็นต้น เมื่อสร้างเสร็จก็ต้องมีการทำบุญฉลองและถวายทานให้เป็นสมบัติของวัด ซึ่งการทำบุญฉลองนี้ เรียกว่า “ปอยหลวง”

งานปอยหลวงนี้มักเกิดขึ้นในช่วงเดือน 5 ถึงเดือน 7 ของทางเหนือ เนื่องจากเป็นระยะที่จะเสร็จสิ้นฤดูการเก็บเกี่ยว และเป็นช่วงที่ชาวบ้านมีเวลาว่าง ไม่ต้องไปทำไร่ทำนา ระยะเวลาการจัดงานอยู่ที่ประมาณ 3 - 4 วัน แต่บางวัดที่มีศรัทธาเป็นจำนวนมากก็จะจัดประมาณ 7 วัน

โดยก่อนที่จะมีงานทางวัดจะพิมพ์ใบฎีกาเพื่อบอกบุญไปตามหัววัดต่างๆ และเมื่อถึงวันงานทางหัววัดต่างๆ ก็จะทำคร้วทานและ “แห่คร้วทาน” ออกจากวัดของตนเพื่อมาร่วมทำบุญ

คำว่า “ครัวทาน” หมายถึงเครื่องไทยทานต่างๆ รวมไปถึงเงินทองที่จะทำบุญจัดใส่ถ่อหรือรดพร้อมประดับตกแต่ง อย่างสวยงาม และแห่ไปตามถนนสายต่างๆ ซึ่งในบางจุดขบวนก็จะหยุดให้สาวช่างฟ้อนประจำวัดฟ้อนให้ประชาชนชม ควบคู่ไปกับการตีฆ้องตีกลองไปจนถึงวัดที่มีงานปอย วัดที่จัดงานก็จะนำธงประจำวัดออกไปต้อนรับที่นอกวัด ผู้นำชุมชนก็จะถือดอกไม้รูปเทียนออกไปรับขบวน พร้อมนำคณะศรัทธาที่เดินทางมาถึงเข้าไปในบริเวณพิธี และจะมีช่างฟ้อนประจำวัดออกมาฟ้อนต้อนรับ สมัยก่อนนั้นถ้าคณะศรัทธาของวัดไหนรับศีลรับพรจากพระอาวุโสของวัดที่จัดงานปอยแล้ว ก็จะนั่งพักผ่อนเหนื่อยเมื่อยกินหมากและสูบบุหรี่ตามธรรมเนียมแล้วจึงทยอยกันกลับ

6) ปอยน้อย

งานที่ไม่ใหญ่โตมากนักจะเรียกกันว่าปอยน้อย เช่น การทำบุญบวชพระหรือที่ทางเหนือเรียกว่า “บวชลูกแก้ว” ซึ่งคำว่า ลูกแก้ว หมายถึงคนที่กำลังจะเข้าสู่พิธีบวชเป็นสามเณร ในสมัยก่อนจะมีการเคร่งครัดกันอย่างมากโดยต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีคือ ก่อนถึงวันงานญาติพี่น้องของลูกแก้วจะถือพานใส่ผ้าสบง จีวร เดิน ไปตามหมู่บ้านเพื่อบอกบุญให้ญาติและเพื่อนบ้านได้ทราบทั่วกันว่าจะมีงานบวชลูกแก้ว

ก่อนวันงาน 1 วัน เจ้าภาพของงานจะมีการเตรียมสถานที่รวมทั้งเครื่องอัฐบริขาร เช่น เตียงนอน หมอน มุ้ง ผ้าสบง และจีวร เป็นต้น ส่วนญาติพี่น้องและผู้ได้รับการบอกบุญก็จะนำสิ่งของเงินทองมาร่วมทำบุญ ในช่วงกลางคืนเจ้าภาพก็จะมีการจัดมหรสพต่างๆ เช่น ลิเก และขอพื้นเมือง ส่วนผู้ที่บวชก็ต้องโกนคิ้ว โกนผม นุ่งขาวห่มขาว

วันรุ่งขึ้นจะมีการแห่ลูกแก้วไปตามถนนต่างๆ โดยลูกแก้วจะแต่งตัวอย่างสวยงามเหมือนกษัตริย์ในสมัยโบราณ คล้ายๆพระเอกลิเก โดยลูกแก้วจะขี่ม้าหรือขี่คนและมีญาติมิตรร่วมขบวนไปจนถึงวัด

7) พิธีขึ้นเรือนใหม่

เมื่อมีการปลูกเรือนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทั้งการสร้างด้วยไม้ไผ่หรือการสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง ก่อนที่เจ้าของเรือนจะเข้าอยู่ต้องมีการประกอบพิธีกรรมเสียก่อน เรียกว่า ขึ้นเรือนใหม่ มีอยู่ 2 อย่าง คือพิธีเล็กและพิธีใหญ่

8) พิธีเล็ก

บ้านที่สร้างด้วยไม้ไผ่ หรือที่สร้างด้วยไม้ไผ่ปนไม้จริง จะประกอบพิธีขึ้นเรือนใหม่แบบพิธีเล็กๆ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีง่ายๆที่ชาวบ้านทั่วไปนิยมทำกัน เริ่มจากผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวถือ

พานดอกไม้รูปเทียน สะพายดอกดาบหรือเครื่องศาสตราวุธนำขึ้นเรือน โดยเป็นการแสดงถึงอำนาจและความกล้าหาญของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวที่จะคอยเป็นที่พึ่งและป้องกันอันตรายต่างๆให้กับสมาชิกในครอบครัว ส่วนผู้เป็นภรรยาจะคอยหาบข้าวเปลือกข้าวสาร ถือห่อเงินห่อทองตามหลังสามีขึ้นไปซึ่งแสดงถึงการเป็นแม่ศรีเรือนที่ต้องคอยเก็บหอมรอมริบที่สามีเป็นผู้หามา และการหาบเงินทองขึ้นสู่เรือนนั้นชาวบ้านเชื่อว่าเพื่อให้เป็นเคล็ดว่าต่อไปจะมีเงินทองมากจนต้องหามขึ้นเรือน ส่วนลูกๆ จะช่วยกันถือน้ำตมุงกล เครื่องเรือน และหาบน้ำตามขึ้นไป

ในช่วงเย็นจะมีการประกอบพิธีบูชาท้าวทั้ง 4 เพื่อบอกกล่าวให้ท่านมาคุ้มครอง พร้อมจัดข้าวปลาอาหารเลี้ยงผีปู่ย่าในหีบอบนเรือน และจัดเครื่องบูชาและอาหารไปเลี้ยงเพื่อบอกกล่าวเจ้าที่ ผีอารักษ์ พอดอนกลางคืนหลังจากที่ชาวบ้านร่วมรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว ประมาณสองทุ่มจะมีการนิมนต์พระภิกษุมหาเทศน์ธรรม โดยการนำคัมภีร์มาเทศน์เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลกับเรือนใหม่

9) พิธีใหญ่

สมัยก่อนคนที่มีฐานะดี มีข้าทาสบริวาร มักจะสร้างเรือนจากไม้จริง โดยตัวเรือนอย่างน้อยเป็นเรือน 2 หลังขึ้นไป และมีขนาดใหญ่ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจึงมีการทำพิธีขึ้นเรือนใหม่ให้เหมาะสมกับเรือนที่ใหญ่โต มีการจัดงานอย่างน้อย 2 วัน คือวันแต่งดาและวันขึ้นเรือน กล่าวคือในวันแต่งดาจะมีการสานกวนดินช่างเพื่อเป็นภาชนะใส่เครื่องไทยทาน และแต่งดาขึ้นตั้งจำนวน 3 ชุด รวมถึงการแต่งดาเครื่องบูชาท้าวทั้ง 4, เครื่องบูชาและข้าวปลาอาหารสำหรับเลี้ยงบูชาหอเจ้าที่อารักษ์ และสะตวงถอนดินเสา 4 สะตวง

ช่วงตอนเย็นจะมีอาจารย์วัดมาประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้ง 4 เพื่อแจ้งให้ท่านทราบว่าจะมีงานพิธีขอให้ท่านมาช่วยคุ้มครองภัยอันตราย หลังจากนั้นก็ทำการบูชาเจ้าที่ผีอารักษ์เพื่อขอให้รักษาเขตแดนของบ้านไม่ให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาได้ และจะมีการนิมนต์พระสงฆ์จำนวนตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปมานอนค้างที่เรือนใหม่ 1 คืน เพื่อที่จะมาทำวัตรสวดมนต์เหมือนกับบอญ์ที่วัด เนื่องจากการที่นิมนต์พระสงฆ์มานอนค้างคืนก็เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และสวดขับไล่เสนียดจัญไรให้ออกไปพ้นบ้าน

พอถึงเวลารุ่งสางแล้ว เจ้าของเรือนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะถือขันดอกไม้รูปเทียน และเครื่องรางของขลัง พร้อมสะพายดาบเดินนำหน้า ภรรยาก็จะหาบข้าวสาร หิ้วถุงเงินและทองคำตามหลัง ส่วนลูกสาวจะหาบน้ำเย็นตามและลูกคนอื่นๆก็จะถือเครื่องเรือนอื่นๆตามกัน

ไป และเมื่อทุกอย่างพร้อมแล้วพระสงฆ์ก็จะสวดมนต์ทำพิธีพร้อมทั้งผูกข้อมือให้กับเจ้าภาพ และคนในครอบครัว หลังจากนั้นจึงฉันเช้าและพากันกลับวัด¹⁹

10) การตาย

การตายในล้านนาจะแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ ตายดี และ ตายร้าย การตายที่เรียกว่าตายร้ายคือ การตายโหง ส่วนตายดี คือ การตายเพราะหมดอายุขัย

10.1) ตายดี

ตายดีคือการตายเพราะหมดอายุขัยหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ตาย เพราะ หมดเวร หมดกรรม ยกตัวอย่างเช่น ถ้าคนที่มีอายุมากหรือผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเรียกว่าตายด้วยโรคชรา รวมไปถึงการตาย เพราะ อาการป่วยต่างๆ เป็นต้น คนโบราณจะถือว่าตายดี โดยในสมัยโบราณผู้คนมักปรารถนาการตายด้วย “เป็นไข้เป็นเมื่อยตาย” และการตายดีนี้จะมีการประกอบพิธีตามประเพณีอย่างครบถ้วน คนสมัยก่อนจะปรารถนาว่าเมื่อถึงเวลาก็ขอให้ตนตายดี ดังนั้นเมื่อไปทำบุญก็จะอธิษฐานตอนสุดท้ายขอให้ตนได้ตายดี ในสมัยก่อนการทำศพของคนที่ตายดีกับคนที่ตายร้ายแตกต่างกันมาก ดังเช่น

10.1.1) เช่นศพ

ตอนที่ศพยังอยู่ที่บ้าน ลูกหลานจะต้องจัดสำรับข้าวและน้ำมาตั้งไว้ข้างโลงศพ วันละ 3 มื้อ เมื่อยกมาตั้งต้องเคาะโลงบอกศพให้กินข้าวทุกครั้ง เนื่องจากมีความเชื่อว่าคนตายก็ต้องหิวและกินข้าวเหมือนกับคนเป็นทุกอย่าง โดยยกวางไว้ประมาณ 30 นาทีเมื่อคิดว่าศพกินอิ่มแล้วก็จะยกกลับ

10.1.2) ถูห่อข้าว

ถูห่อข้าวนั้นจะทำด้วยผ้าขาวหรือกระดาษสา ตัดเย็บเป็นถุงเหมือนกับย่าม ในถุงนั้นประกอบไปด้วย ข้าวปลาอาหาร ไข่ต้ม หมาก เมี่ยง บุหรี่ และเข็มเย็บผ้า เป็นต้น เหตุที่ต้องมีถูห่อข้าวนี้เชื่อกันว่าเพื่อเป็นเสบียงของผู้ตายในการเดินทางไปสู่โลกหน้า ซึ่งถ้าขาดเสบียงจะเดินทางไปไม่ถึง รวมไปถึงการที่ต้องมีเข็มเย็บผ้าอยู่ในถุงก็เพื่อให้คนตายใช้เย็บเสื้อผ้าที่ขาด ส่วนเรื่องอาหารนั้นอาจเป็นอย่างอื่นก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นไข่ต้มเสมอไป

¹⁹ ศรีเลา เกษพรหม ประเพณีชีวิตคนเมือง โรงพิมพ์เมือง เชียงใหม่ 2538 หน้า 87 - 88

10.1.3) อาหารที่เลี้ยงในงานศพ

ระหว่างที่ตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศลนั้น ชาวบ้านจะถือกันว่าห้ามทำอาหารประเภทแกงผักทุกชนิด โดยเฉพาะผักเขียว ผักหม่น เนื่องจากผักต่างๆมักชอบดูดกลิ่นศพ ดังนั้นเมื่อแกงผักเลี้ยงจะเหมือนกับกินกลิ่นศพเข้าไปด้วย รวมถึงห้ามทำลาบหรืออาหารที่ทำด้วยเนื้อดิบ อาจเป็นเพราะเป็นของที่ไม่น่ากินในงานศพ และห้ามแกงหยวกกล้วย แกงวุ้นเส้น เพราะเชื่อกันว่าหยวกกล้วยมีเชื้อยีสติดกัน ส่วนวุ้นเส้นก็เป็นเส้นสายต่อกัน เชื่อว่าอาจทำให้คนเป็นกับคนตายมีสายสัมพันธ์ ยึดขาดต่อกันไม่ขาด ดังนั้นอาหารที่นิยมเลี้ยงกันคือ แกงผักกาด แกงอ่อม น้ำพริกต่างๆ แคมหมู และใส่อั่ว เป็นต้น

10.2) ตายร้าย

การตายร้าย หรือ ตายโหง เป็นการตายที่เกิดขึ้น โดยที่ไม่มี การตั้งตัวหรือด้วยความฉับพลันทันด่วน ไม่ว่าจะเป็นการตายด้วยอุบัติเหตุ ตายที่องกลม ตกต้นไม้ตาย แขนงคอ ตาย ถูกเสือกัด ช้างฆ่า นั่งตาย และหลับตาย เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้จัดได้ว่าอยู่ในประเภทของการตายร้าย หรือตายโหงทั้งสิ้น

การตายร้ายนั้นถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มากในสมัยโบราณ เชื่อว่าเมื่อกลายเป็นผีแล้ว จะมีความดุร้ายมากกว่าผีที่ตายธรรมดา ดังนั้นเมื่อไปตายนอกบ้านจะห้ามนำศพเข้ามาในบ้าน ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน โดยให้รับนำศพไปฝังหรือไปเผาที่ป่าช้าในเวลาก่อนค่ำของวันนั้น ถ้าหากว่าตายในเวลากลางวันชาวบ้านจะช่วยกันหามด้วยแคร่และนำไปฝังในคืนนั้น ต่อมาจึงมีการอนุโลมให้เผาศพจนถึงเช้าจึงจะนำไปฝัง คนที่ตายร้ายจะไม่มี การผูกทำผูกมือด้วยฝ้ายเหมือนคนที่ตายดี การนำศพไปฝังนั้นจะใช้คานหามที่ทำจากไม้ไผ่ จำนวนคนหาม 4 คน ไม่มีการให้พระสงฆ์นำหน้าจูงศพไปป่าช้า ชาวบ้านล้านนา เรียกว่า “ตายไม่เห็นหน้าตุ้ หน้าพระ” โดยห้ามมีการทำสังฆทานถวาย ห้ามถวายขันข้าว แต่พระสงฆ์เพื่อส่งบุญ ไปถึง ทานได้อย่างเดียวคือทานข้าวดิบคือข้าวสารที่ไม่ได้นึ่ง สรุปล คือ การตายโหงต้องฝังอย่างเดียว ตายวันนั้นต้องนำไปฝังวันนั้น

การเลือกบริเวณสำหรับขุดหลุมฝังศพ เมื่อนำศพไปถึงป่าช้าแล้ว อาจารย์ผู้ที่จะประกอบพิธีจะนำไข่เสียงทาบโยนเพื่อหาที่ขุดหลุม ถ้าโยนบริเวณใดไข่ยังไม่แตกก็จะ

ย้ายไปโยนบริเวณอื่น เมื่อไข่แตกตรงไหนก็จะขุดหลุมฝังศพตรงนั้น จะย้ายไม่ได้
ถึงแม้ว่าจะเป็นต่อไม้ใหญ่ก็ต้องขุดฝังตรงนั้น²⁰

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

2.2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเป็นแนวคิดที่ทำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของประชาชนด้วยตนเอง อีกทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนรู้จักวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเมื่อเกิดความจำเป็น ดังนั้นกระบวนการพัฒนาก็จะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจปราศจากการบังคับ ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทหลักในการพัฒนาและผลของการพัฒนาจะปรากฏอยู่กับประชาชนในชุมชนนั่นเอง และการมีส่วนร่วมของประชาชนถือว่าเป็นการปูพื้นฐานให้มีการสร้างประชาธิปไตยขึ้นในชุมชนได้อย่างมั่นคง

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวถือได้ว่ามีส่วนสำคัญมาก ทั้งนี้ความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยวจะสามารถกำหนดได้ใน 2 ลักษณะ คือ (1) ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับทางเศรษฐกิจคือ จะเกิดการสร้างงานและการพัฒนาอาชีพการท่องเที่ยว เกิดระบบตลาด ระบบผลิตวัตถุดิบ และเกิดเป็นแหล่งรายได้ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งยังเกิดเป็นประโยชน์สังคม คือ เกิดการพัฒนาทางสร้างสรรค์ในสังคม มีการสร้างสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบแก่ประชาชนในชุมชน เกิดระบบสาธารณูปโภคและการบริการทางสังคม เช่น ความปลอดภัย และการมีระเบียบอิสระของสังคมจะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น (2) ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งทางบวกและทางลบ คือ ถ้าทางบวกจะมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสังคม ส่วนทางลบ คือ ความทรุดโทรมของสังคมอันเนื่องมาจากการจัดการไม่ดี โครงสร้างการบริหารชุมชนอาจเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุมาจากการจัดการชุมชนไม่ดีเช่นกัน²¹

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวขึ้น โดยสรุปการมีส่วนร่วมของชุมชนหมายถึง การพัฒนาความสามารถหรือศักยภาพของประชาชนต่อการดูแลและจัดการกับทรัพยากรที่มีให้ชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในในพื้นที่ของตนด้วย

²⁰ ศรีเลา เกษพรหม ประเพณีชีวิตคนเมือง โรงพิมพ์เมือง เชียงใหม่ 2538 หน้า 91, 96 - 97, 110

²¹ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน: เอกสารประกอบการสอน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2542

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยการดึงดูดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ปัจจัยสำคัญในการเดินทางท่องเที่ยวคือแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวตามพื้นที่ต่างๆและแสวงหาในสิ่งที่ตนต้องการ สิ่งที่ไม่เคยมี หรือสิ่งที่ตนไม่เคยพบเห็น ดังนั้นการท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จได้นั้น แหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ หรือที่เรียกกันว่า 5As ได้แก่

- 1) ความดึงดูดใจ (Attraction) คือทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ หรือมีลักษณะชวนตา ชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว
- 2) ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) การที่จะดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวในการเดินทางมาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวนั้นต้องมีการคำนึงถึงความสะดวกในการเดินทาง ถึงแม้ว่าแหล่งท่องเที่ยวมีความสวยงามแต่ขาดความสะดวกในการเข้าถึง ก็จะไม่มีการท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชม
- 3) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) คือการเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง สิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการได้รับ คือความสะดวกสบายในการท่องเที่ยว โดยมีการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้างพื้นฐานขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ระบบการสื่อสารต่างๆ
- 4) ที่พัก (Accommodation) การเดินทางท่องเที่ยวบางครั้งอาจมีการนอนพักค้างแรมภายในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ต้องมีการจัดบริการที่พักแรมภายในแหล่งท่องเที่ยวด้วย
- 5) กิจกรรม (Activity) คือ กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว²²

2.2.3 แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือหรือวิธีการสร้างมูลค่าหรือคุณค่าของกิจกรรมขององค์กรและกลุ่มบุคคล เกิดการยกระดับขึ้นเพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา โดยเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ซึ่งครอบคลุมสิ่งต่างๆดังต่อไปนี้

- 1) การรวบรวม จัดระบบ จัดระเบียบ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้
- 2) การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนความรู้และต้องอาศัยผู้รู้ในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้

²² Middleton Victor T C *Marketing in Travel and Tourism* Heinemann Professional Publishing Oxford 1998

3) การเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร

กระบวนการจัดการความรู้ว่าประกอบไปด้วย

- 1) การสร้างความรู้และกระบวนการสร้างความรู้จะประกอบไปด้วยกิจกรรมย่อยมากมาย โดยทำอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ต้องมีการรวบรวม สังเคราะห์ แลกเปลี่ยนข้อมูลกับผู้อื่นเพื่อแสวงหาแนวทางและนำไปสู่การปรับใช้
- 2) ค้นหาข้อมูลจากภายนอกว่ามีกรณีการดำเนินการอย่างไรบ้าง ในสถานการณ์ใดที่ทำให้มีการค้นคว้าหาความรู้จากภายนอกอย่างแข็งขัน แหล่งความรู้มีอยู่ที่ใดบ้าง แหล่งใดเป็นแหล่งที่จัดว่าดี และดีอย่างไร
- 3) การถ่ายทอด/แลกเปลี่ยนความรู้ดำเนินการอย่างไร เน้นความรู้แบบใด ความรู้ฝังลึกหรือความรู้ชัดแจ้ง และมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ต่างแบบอย่างไร
- 4) การรวมกลุ่มเป็นชุมชนแห่งความรู้ มีการริเริ่มจากไหน มีความต่อเนื่องหรือไม่อย่างไร ปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมภายในชุมชนแห่งความรู้เป็นอย่างไรและก่อให้เกิดผลอย่างไร
- 5) การตรวจสอบทรัพย์สินทางปัญญาและต้นทุนทางสังคมมีกระบวนการเป็นอย่างไร²³

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 เอกสารและหนังสือ

1) ญัฐกานต์ ลิ้มสถาพร หนังสือเรื่อง “เชียงใหม่หัวใจล้านนา” ได้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับอาณาจักรล้านนาพบว่า ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรล้านนาที่มีเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวง ในสมัยอดีตนั้น ไม่ได้หมายถึงเหตุการณ์ที่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่กลับเป็นประวัติศาสตร์ของสังคมที่สืบทอดกันเป็นเวลายาวนาน เป็นการศึกษาเพื่อการสื่อสารกับอดีต โดยมีมนุษย์สร้างอดีตขึ้นและอยู่ในอดีตอย่างมีพลัง ซึ่งภาพปริมปราของผู้คนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ล้านนานั้น ผู้คนและชุมชนได้พัฒนาการตนเองจากชาวป่าชาวเขามาเป็นชาวเมือง โดยมีตำนานเมืองสุวรรณ โคมคำ ซึ่งถือว่าเป็นตำนานเมืองที่เก่าแก่ที่สุดฉบับหนึ่งของล้านนา ที่บอกเล่าวัฒนธรรมโบราณสองกลุ่ม คือกลุ่มวัฒนธรรมที่เก่งทางด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้างปราสาทหินกับกลุ่มวัฒนธรรมที่เก่งทางด้านเกษตรและทำนาในที่ลุ่ม²⁴

²³ วิจารย์ พานิช การจัดการความรู้ในยุคสังคมและเศรษฐกิจบนฐานความรู้ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม กรุงเทพฯ 2546

²⁴ ญัฐกานต์ ลิ้มสถาพร เชียงใหม่หัวใจล้านนา สำนักพิมพ์อักษรศ กรุงเทพฯ 2544

2) เอกวิทย์ ฌ กลาง หนังสือเรื่อง “ภูมิปัญญาล้านนา” ได้ศึกษาวิถีการดำรงชีวิตของชาวล้านนา พบว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์เกิดจากการที่มนุษย์ต้องมีการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดและดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ ในขณะเดียวกัน มนุษย์ก็ต้องสร้างและปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นเพราะมนุษย์เป็นเพียงส่วนเล็กมากในธรรมชาติและในจักรวาลอันยิ่งใหญ่ มนุษย์ถึงจะเก่งอย่างไรก็มีอาจจะรู้แจ้งทุกอย่างจนสามารถควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้อำนาจได้ มนุษย์จึงสร้างความเชื่อและระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติขึ้นตามความรู้ ความเข้าใจ และจินตนาการของเผ่าพันธุ์ เพื่ออย่างน้อยให้เกิดดุลยภาพ เกิดความมั่นคงทางใจ เกิดความราบรื่นในการดำรงชีวิต ทั้งหมดนี้เป็นเพราะมนุษย์ใช้ปัญญาแก้ปัญหา สังคม สืบสาน และปรับเปลี่ยนประสบการณ์อย่างไม่หยุดนิ่ง สิ่งนี้เองคือภูมิปัญญาและคือแก่นของวัฒนธรรม²⁵

3) สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ หนังสือเรื่อง “เมืองโบราณ ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน” ได้ศึกษาเอกสารประเภทตำนาน อาทิ จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น ตำนานต่างๆกล่าวไว้เกี่ยวกับบ้านเมืองที่มีอยู่ก่อนสมัยหริภุญไชย โดยเป็นการตั้งถิ่นฐานที่มีลักษณะชุมชนขนาดเล็กๆ ซึ่งแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน มีชุมชนโบราณในลักษณะชุมชนขนาดเล็กก่อนการสร้างเมืองหริภุญไชย กระจายตัวในที่ตั้งละแวกใกล้เคียงกันบ้างในท่ามกลางป่าเขาสลับกับบริเวณที่ราบชุมชนเหล่านี้มีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันโดยอาศัยเส้นทางเดินเท้าสำหรับไปมาหาสู่กันเป็นหลัก ยังไม่มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนพอที่จะเป็นศูนย์กลางหลักในพื้นที่นี้อย่างชัดเจน ความเป็นเมืองมีปัจจัยของการก่อกำเนิดที่แตกต่างกันไป²⁶

4) ชเนศวร์ เจริญเมือง หนังสือเรื่อง “คนเมือง” ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้คำว่าคนเมืองนั้นคาดว่า จะเกิดขึ้นที่เมืองเชียงใหม่เป็นแห่งแรก แล้วค่อยๆ แพร่กระจายออกไป เนื่องจากเชียงใหม่เป็นจุดที่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและการเมืองมากที่สุดล้านนา มีประชาชนมาจากหลายเผ่าพันธุ์ ข้าราชการสยามเข้ามาปกครองโดยตรงและอำนาจการปกครองสยามเข้ามาครอบงำ บั่นทอนอำนาจ และผลประโยชน์ของท้องถิ่นมากที่สุด เป็นต้น โดยพบว่ามีการใช้คำว่าคนเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ.2416 เป็นต้นมา เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นที่มีนัยยะทางวัฒนธรรมและการเมืองควบคู่กันไป อีกทั้งนัยยะทางการเมืองมีผลในการสร้างความแตกต่างระหว่างคนเมืองกับคนไทย คนเมืองไม่ใช่คนลาว คำว่า

²⁵ เอกวิทย์ ฌ กลาง ภูมิปัญญาล้านนา อมรินทร์ กรุงเทพฯ 2544

²⁶ สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ เมืองโบราณ ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน บริษัทธารปัญญา จำกัด เชียงใหม่ 2552

คนเมืองจึงกลายเป็นอัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการต่อสู้และปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและชุมชน²⁷

5) **สุเทพ สุนทรเกสัช** หนังสือเรื่อง “สังคมวัฒนธรรมลานนาไทย” กล่าวว่า ประชากรส่วนใหญ่ของอาณาจักรลานนาไทยโดยทั่วไปมีชีวิตคล้ายคลึงกับชาวเชียงใหม่ในปัจจุบัน และแม้ว่าในปัจจุบันชาวไทยภาคเหนือจะไปรับการผสมผสานทางสังคมวัฒนธรรมกับแบบแผนที่แพร่กระจายมาจากเมืองหลวงของประเทศจนเกือบเป็นรูปแบบอันหนึ่งอันเดียวกันก็ตาม แต่ในทางประวัติศาสตร์และในทางวัฒนธรรมแล้ว มีเหตุอย่างเพียงพอที่จะถือว่าชาวไทยในภาคเหนือมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะต่างหากของตน การติดต่อระหว่างประชากรกับดินแดนในภูมิภาคใกล้เคียงส่วนใหญ่เป็นไปในรูปของการติดต่อค้าขายโดยเฉพาะกับชาวจีนฮ่อ โดยอาศัยเส้นทางตามลำน้ำปิง²⁸

6) **สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล** หนังสือเรื่อง “เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา” ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน พบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภาคเหนือได้รับอิทธิพลจากสภาพธรรมชาติเป็นสำคัญ บริเวณที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูนจะมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น เพราะเป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยจะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณพาดดินธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นที่ที่ริมน้ำที่เกิดจากตะกอนทับถมกันในช่วงฤดูน้ำหลาก สภาพของดินจึงเป็นดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์ จึงพบร่องรอยของการเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ บริเวณที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนก็สามารถพัฒนาชุมชนให้เป็นศูนย์กลางของความเจริญที่สำคัญของภาคเหนือสืบมาจนปัจจุบัน²⁹

7) **สิทธิกร ไชยมา** หนังสือเรื่อง “ภูมิปัญญาในวิถีล้านนา” ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญากับวิถีชีวิตชาวบ้าน พบว่า ภูมิปัญญาในท้องถิ่นมีรากฐานหรือเกิดจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้สร้างองค์ความรู้ความสามารถเพื่อแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเกี่ยวข้องกับวิถีชาวบ้านอย่างแยกไม่ออก และได้นำภูมิปัญญาในลักษณะต่างๆเข้ามาใช้ทั้งการประดิษฐ์เครื่องใช้ เครื่องมือในการทำมาหากิน สร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ อาทิ การทำเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น รวมถึงมีกลวิธีใน

²⁷ ธเนศวร์ เจริญเมือง คนเมือง หจก.เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์ 2544

²⁸ สุเทพ สุนทรเกสัช สังคมวัฒนธรรมลานนาไทย สยามการพิมพ์ เชียงใหม่ 2513

²⁹ สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา WITHIN DESIGN CO., LTD เชียงใหม่ 2548

การอบรมสั่งสอน ชัดเจนจิตใจ และในแง่ของปรัชญาคำสอนแฝงอยู่ในลักษณะพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ของ ภูมิปัญญาที่มีต่อวิถีชีวิตชาวบ้านทั้งสิ้น³⁰

2.3.2 งานวิจัย

1) **วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง** รายงานการวิจัยเรื่อง “เส้นทางท่องเที่ยวสถาปัตยกรรมเชิงประวัติศาสตร์” เป็นการศึกษาเส้นทางสถาปัตยกรรมเชิงประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ โดยเป็นการจัดรูปแบบจำลองเส้นทางท่องเที่ยว โดยนำเสนออย่างมีขั้นตอนมีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ทั้งนี้เพื่อสร้างความเชื่อมโยงในการท่องเที่ยว โดยใช้องค์ความรู้ทางด้านต่างๆ เพื่อให้ความเพลิดเพลิน ให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ไปพร้อมกับการนำไปสู่การเพิ่มค่าทางเศรษฐกิจต่อชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนและการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เป็นข้อเสนอแนะให้เกิดการใช้พื้นที่เมืองประวัติศาสตร์อย่างเต็มศักยภาพให้เหมาะสมกับกิจกรรมการอนุรักษ์และบำรุงรักษาทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยการประสานความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างระบบข้อมูลความรู้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว ธุรกิจท่องเที่ยว และชุมชนท้องถิ่น

ผลการศึกษาทำให้ได้เส้นทางสถาปัตยกรรมเชิงประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่จำนวน 16 เส้นทาง ซึ่งนำไปสู่การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่ครบถ้วนในรายละเอียด อันเป็นการลดอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในแง่ใจด้านต่างๆอย่างครบถ้วน สอดคล้องนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวแนวอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้แก่ชุมชนและท้องถิ่น ร่วมกับโครงข่ายเส้นทางท่องเที่ยวแบบสมบูรณ์ มีการนำผลงานซึ่งประกอบด้วยแผนที่ เส้นทางและรายละเอียดของสถานที่ตลอดเส้นทางไปใช้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง³¹

2) **ฉัตร กุลนันทร์** รายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน ในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความพร้อมของผู้นำชุมชนและชาวบ้านในการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่จัดโดยชุมชน และเพื่อให้ชุมชนได้วางแผนทางการตลาดและสามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าไปใช้บริการท่องเที่ยวที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้น ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านในพื้นที่

³⁰ สิริกร ไชยมา ภูมิปัญญาในวิถีล้านนา หจก.แพร่ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์ 2544

³¹ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง รายงานการวิจัยเรื่อง เส้นทางท่องเที่ยวสถาปัตยกรรมเชิงประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2547

ศึกษามีความต้องการที่จะให้องค์กรต่างๆเข้ามาช่วยเหลือในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาร่วมกับองค์กรต่างๆ โดยชาวบ้านมีทัศนคติว่าจากการพัฒนาการท่องเที่ยวจะทำให้เกิดผลกระทบเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ

การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ถ่ายทอดความโดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบล้านนาอย่างมีเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์อันสง่างาม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมรวมถึงวิถีชีวิตแบบล้านนาได้อย่างแท้จริง ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มขึ้นได้³²

3) **ศุคนธ์ทิพย์ เพยกกลิ่น** รายงานการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นและบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน” เป็นการศึกษาความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงบริเวณถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ความคิดเห็นของประชาชนและบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ผลการศึกษาพบว่า (1) ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบริเวณถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีสาเหตุจาก 2 ประการคือการพัฒนาความเจริญในท้องถิ่นและการเพิ่มขึ้นของประชากร การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน คือการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่นากลายเป็นพื้นที่สวนลำไยและพื้นที่จัดสรร (2) ความคิดเห็นในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมส่วนใหญ่ต้องการให้มีการพัฒนาที่มีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและเอกลักษณ์ของชาวล้านนา (3) บทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่การคิดค้น ปัญหาสาเหตุ การวางแผน พิจารณาดำเนินการ และการติดตามประเมินผล ประชาชนส่วนใหญ่มีบทบาทการมีส่วนร่วมที่น้อยมาก³³

4) **วัชระ พนิษฐธรรมกุล** รายงานการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต้นยางนาของประชาชน อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” โดยศึกษาถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกต้นยางนาของประชาชนในเขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ และเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต้นยางนา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต้นยางนาในระดับน้อย ซึ่งจำแนกออกเป็น การค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนและการดำเนินการ การเงินและ

³² ณภัทร กุลนันท์ รายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่” มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น 2551

³³ ศุคนธ์ทิพย์ เพยกกลิ่น รายงานการวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นและบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” 2545

ปฏิบัติงาน และการติดตามประเมินผล พบว่ามีบางกลุ่มต้องการให้ตัดต้นยางทิ้งเพื่อทำธุรกิจค้าขาย ขยายถนนและคิดว่าต้นยางเป็นสาเหตุทำให้เกิดอุบัติเหตุ และมีบางกลุ่มต้องการให้มีการอนุรักษ์ต้นยาง เพราะเห็นว่าเป็นต้นไม้เก่าแก่และเป็นสัญลักษณ์ของถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน นอกจากนี้ การศึกษายังพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลในด้านสถานที่ประกอบอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ภูมิลำเนา ระยะห่างของที่อยู่อาศัย และการรับรู้ข่าวสารที่แตกต่างกัน ทำให้การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดก ต้นยางนาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ³⁴

5) **ฐลัทธิต์ ชูชาติ** รายงานการวิจัยเรื่อง “พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือ ของประเทศไทย (พ.ศ.2398-2503)” พบว่า มีกองคาราวานช้าง ม้าและวัว เกี่ยวข้องกับลุ่มแม่น้ำปิง ทั้งทางน้ำและทางบก โดยมีการติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากัน พร้อมกับความสัมพันธ์กับพ่อค้า เรือและชาวบ้านซึ่งเป็นลูกค้าประจำอย่างเหนียวแน่น จากการศึกษาครั้งนี้ได้กล่าวว่า พ่อค้าวัวจะเป็น ผู้ที่ชาวบ้านทั่วไปในหมู่บ้านเคารพนับถือ และถือว่าพ่อค้าวัวต่างเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ชาวบ้านทั่วไป เมื่อเลิกจากอาชีพพ่อค้าแล้ว มักจะได้รับการเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้จัดการดูแล เหมืองฝายของหมู่บ้าน และเมื่อการคมนาคมเข้าถึงหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง พ่อค้าวัวจึงต้อง เลิกอาชีพนี้ หันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ทำนา³⁵

6) **ฐลัทธิต์ ชูชาติ** รายงานการวิจัยเรื่อง “ กาดงัว (ตลาดวัว) : มิติหนึ่งของภาพสะท้อนในการ เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมชาวนาในภาคเหนือของประเทศไทย ” พบว่า การค้าขายวัว ควาย ทั้ง เพื่อการเกษตร และการบริโภค มีการตั้งตลาดวัวกระจายไปในพื้นที่ต่างๆทั่วภาคเหนือ โดยกำหนดวัน เวลาแตกต่างกันไปตามแต่ละสถานที่ ส่วนใหญ่จะเลือกพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเป็นที่ค้าขาย จาก การศึกษาพบว่า มีชุมชนที่หลากหลายชาติพันธุ์กระจัดกระจายทั่วภาคเหนือ และอาชีพหลักคือการทำ นา ฉะนั้นในฤดูการทำนา ชาวบ้านจะซื้อวัวหรือควายเพื่อการเกษตร เมื่อเสร็จจากฤดูการทำนา ชาวบ้านก็จะขายสัตว์เหล่านี้หรือใช้วิธีและเปลี่ยนสินค้ากัน และเหลือไว้ในจำนวนที่จำเป็นจริงๆ เพื่อ ไม่ให้เป็นภาระในการเลี้ยงดู³⁶

³⁴ วัชรระ พนิตธรรมกุล รายงานการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต้นยางนาของประชาชน อำเภอสารภี จังหวัด เชียงใหม่” มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2541

³⁵ ฐลัทธิต์ ชูชาติ รายงานการวิจัยเรื่อง “ พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2398- 2503 ” ทนุอดหนุนการวิจัยจากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงการศึกษาธิการ 2524

³⁶ ฐลัทธิต์ ชูชาติ รายงานการวิจัยเรื่อง “ กาดงัว (ตลาดวัว) : มิติหนึ่งของภาพสะท้อนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคม ชาวนาในภาคเหนือของประเทศไทย ” ทนุอดหนุนการวิจัยเชิงวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2538

7) มังกร ทองสุชาติ รายงานการวิจัยเรื่อง “ชุมชนโบราณในเขตภาคเหนือ” จากการศึกษาพบว่า ชุมชนโบราณในเขตล้านนา ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่19 เมืองเชียงใหม่จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่ม แม่น้ำกก และแม่น้ำปิง และก่อรูปเป็นอาณาจักรล้านนาในสมัยพระยามังราย โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็น ศูนย์กลาง เรื่องราวของชุมชนในอดีตมักจะถูกบันทึกเป็นตำนานต่างๆ โดยในตำนานนั้นจะกล่าวถึง การตั้งเมือง การล่มสลายของเมือง และวิวัฒนาการของเมืองต่างๆในอาณาจักรล้านนา ซึ่งล้วนแล้วแต่ เป็นอิสระต่อกัน และจะอยู่ภายใต้อำนาจของกันและกัน แม้แต่ในช่วงของเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง (พ.ศ.2339) พระเจ้ากาวิละได้กวาดต้อนผู้คนอพยพมาอยู่ทั่วเมือง ตั้งเป็นชุมชนใหม่ขึ้นมาหลายเมือง และผู้คนก็อพยพมาจากหลากหลายท้องถิ่นทำให้มีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบที่อยู่อาศัย การขุดคู คลอง สร้างถนน ฯลฯ ซึ่งต่อมาก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ แต่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่บางส่วน ในปัจจุบัน³⁷

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

³⁷ มังกร ทองสุชาติ รายงานการวิจัยเรื่อง “ชุมชนโบราณในเขตภาคเหนือ” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529

